

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 930.2:94(477.86)«1597/1670»

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(48\).2023.280311](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(48).2023.280311)

АКТИ ЗАКЛАДЕННЯ СІЛ НА ВОЛОСЬКОМУ ПРАВІ У КАЛУСЬКОМУ СТАРОСТВІ ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ

Богдан Смерека

кандидат історичних наук, науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського Національної академії наук України, Львів

E-mail: smereka.bohdan@yahoo.com

ResearcherID: AEB-4252-2022

<https://orcid.org/0000-0002-1287-5440>

Метою статті є вивчення процесу заселення Прикарпаття в ранньомодерний період крізь призму аналізу документів про закладення населених пунктів у Галицькій землі Руського воєводства в XVI – XVII століттях. Мова йде про сім локаційних грамот для сіл на волоському праві у Калуському старостві (Ясеня, Каменя, Петранки або Нової Бережниць, Лдзяного, Кадобної, Мислова і Кропивника), тексти яких раніше ніде не публікувалися. Документи були опрацьовані за копіями, що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Стаття супроводжується публікацією трьох актів (для Ясеня, Петранки і Кропивника). Аналіз текстів локаційних документів дає змогу стверджувати, що процес закладення сіл на волоському праві в Калуському старостві з кінця XVI по кінець XVII століття в цілому не відрізнявся від аналогічних процесів в добре досліджених Перемишльській і Сяноцькій землях. Локаційна грамота була документально оформленим дозволом старости заснувати село для осадчих, що попередньо купували угіддя в незаселених урочищах. Кожна з грамот фіксує їх імена. В нових поселеннях осадчі ставали князями – очільниками сільських громад на волоському праві. Акти містять перелік данин селян на користь замку та їх обов'язків щодо князів. Сплата перших і виконання других мали розпочатися після завершення періоду «воли», який в різних селах тривав від 2 до 16 років. Самі князі отримували від старост земельні ділянки в нових поселеннях (від 2 до 5 ланів), право на збір «осадчизни» (плати за поселення в новому селі) і на третю частину з кар (штрафів). На відміну від інших сіл на волоському праві, в актах Калуського староства відсутні згадки про обов'язок несення князями військової служби. Дозвіл закласти село тут могли одночасно отримати більше ніж 10 осіб з різними прізвищами (в Перемишльській і Сяноцькій землях грамоти надавалися, як правило, одній особі або рідним братам).

Ключові слова: Калуш, Галицька земля, Руське воєводство, Станіслав Жолкевський, Лукаш Жолкевський, Ян Собеський, локація, волоське право.

Постановка проблеми. Історія заселення і господарського освоєння Українських Карпат продовжує залишатися перспективною темою досліджень. В добу пізнього середньовіччя через цей прикордонний регіон разом з пастушими громадами, що мігрували з угорських та молдовських земель, в Польське королівство проникло волоське звичаєве право. Впроваджувалося воно як в уже існуючих селах на руському та німецькому праві, так і в новозакладених поселеннях. Про те, як засновувалися села на волоському праві в Руському воєводстві у XVI ст., згадано в інвентарі Самбірського староства 1568 р. (цитуємо за перекладом Василя Інкіна): «Прийшов хлоп до старости, просив, аби йому на котрімсь потоці дозволив осадити село, даючи йому кількасот, а часом і кілька тисяч злотих, і тоді ж само виговорив собі ріллю, третини, млин, колачі і т. ін. Старости не мали їм суперечити і бути на перешкоді, оскільки не мали з того (грунту, який продавали. – В. І.) жодних пожитків, а лише після висидіння волі по кільканадцять літ, котрих дочекатись не сподівались, а отак – що спеклося, то й відкраялося, про майбутнє не дбаючи. На це (старости. – В. І.)

видавали їм (осадникам. – В. І.) свої листи, затвердження яких потім одержували в канцелярії (королівській. – В. І.). Князям то також одразу оплачувалось, бо, розмірявши поля, великі (грошові. – В. І.) осадчини з кожного хлопа брали – по копі, що вже стало звичним (usitatum), і навколо того вже не торгуються. Звідси селяни ті королівські ґрунти вважають за куплені за власні гроші від князів і торгують ними між собою як своїми дідичними» [Інкін, 2004, с. 257; AGAD, tzw. ML, dz. I. V, sygn. 22, k. 7].

«Хлоп», що звертався до старости з проханням дозволити йому заснувати поселення і платив за це кошти, власне й ставав у новому селі тим князем, якому «то [...] одразу оплачувалось». Князь був очільником громади на волоському праві. Дозвіл старости заснувати село оформлювався у вигляді локаційної грамоти, що пізніше підтверджувалася монархом. Подібного роду документи у книгах коронної канцелярії, а також серед актів гродських і земських судів знаходили і публікували Александр Стадницький [Stadnicki, 1848, s. 25–92] та Михайло Грушевський [Грушевський, 1905; Грушевський,

1906]. Відшукані ними грамоти стосуються сіл в кількох гірських регіонах Польського королівства: в Перемишльській і Сяноцькій землях Руського воєводства та в Сондецькому повіті Краківського воєводства. Натомість поза увагою дослідників з невідомих причин опинилася Галицька земля – регіон на південно-східній окраїні Руського воєводства, значну частину якого займав гірський масив Горгани, а також фрагмент Покутсько-Буковинських Карпат. Локаційні акти для тутешніх сіл (в т. ч. на волоському праві, розповсюдженому тут) досі ще не публікувалися.

Мета статті – комплексний аналіз документів про закладення (локацію) сіл на волоському праві в Калуському старостві Галицької землі Руського воєводства у XVI – XVII століттях, порівняння з аналогічними документами для сіл Перемишльської і Сяноцької земель, реконструкція процесу заселення Калуської королівщини за весь час її існування (та до її утворення) і, зрештою, виявлення особливих рис функціонування волоського права на цьому фрагменті Прикарпаття.

Об'єктом дослідження є сім локаційних документів для семи сіл на волоському праві, розташованих в Калуському старостві Галицької землі (див. Додаток № 4). Мова йде про села Ясень, Камінь (локаційні акти для них були видані в 1597 р.), Петранку або Нову Бережницю (1603 р.), Лдзяне (1605 р.), Кадобну (1630 р.), Мислів (1632 р.) і Кропивник (1670 р.). Документи опрацьовано за копіями, що зберігаються у фонді «Колекція окремих надходжень» відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 14а–20зв.]. Окрім них, у справі № 701 вміщено ще кілька копій документів XV – XVII ст. до історії Калуша та навколишніх поселень:

1. надання галицьким старостою Яном зі Щекоцин сіл Підгірки і Хотинь в дідичне володіння малярю Емануїлу (12 вересня 1408 р.) [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 1–2зв.];

2. фундаційний акт калуського костелу (29 березня 1469 р.) [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 3–4зв.];

3. магдебурзький привілей для Калуша (19 лютого 1549 р.) [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 5–9];

4. магдебурзький привілей для Прокопова, нині Войнилова (4 квітня 1552 р.) [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 10а–13зв.];

5. відновлення калуським старостою Яном Собеським прав і вольностей князів села Кадобна (22 лютого 1670 р.) [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 21];

6. надання Яном Собеським князтва в селі Кадобна Лесеві Фединичу, його синам і нащадкам (30 січня 1672 р.) [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 22а].

Вміщені у справу локаційні акти для сіл Калуського староства були скопійовані з трьох різних документів:

1. грамоти для Ясеня, Каменя, Петранки і Лдзяного – зі збірки копій привілеїв для поселень названого староства, що зберігається в Бібліотеці князів Чарторийських у Кракові [Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie,

grs. 3746];

2. акти для Кадобної і Мислова – з книги вписів коронної канцелярії за 1628 – 1635 рр. із зібрань рукописів замку Скуклостер (Skokloster) Державного архіву Швеції (Riksarkivet). Йдеться про манускрипт *in folio* під № 17 (номер архівної справи – 8636). Мікрофільм цієї книги зберігається в Головному архіві давніх актів у Варшаві (Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie). В 1999 р. Войцех Кравчук уклад подокументний опис справи. Локаційні грамоти для Кадобної та Мислова були вписані до книги 17 і 18 квітня 1632 р. відповідно [Krawczuk, 1999, s. 53, nr 170, 171; Riksarkivet. Skoklostersamlingen, manuskript- och avskriftssamlingen, in folio, enskilda 8636 (no 17), k. 156–159];

3. акт для Кропивника – із чистової книги донесень галицького гродського суду, що зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові (текст грамоти був вписаний 31 грудня 1745 р. на прохання калуського старости Юзефа Стшелецького) [ЦДІАУЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 252, с. 2039–2041].

Зазначена вище книга коронної канцелярії за 1628 – 1635 рр. була виявлена у Швеції українським істориком і архівістом Євгеном Барвінським та його колегами Людвіком Біркенмаєром і Яном Лосем незадовго перед Першою світовою війною [Barwiński, Birkenmajer, Łoś, 1914, s. 198, nr 348]. Таким чином, польська назва електронної версії справи № 701, яка доступна для завантаження на порталі Ossolineum.pl (Kałusz, starostwo. Przywileje ziemskie dla wsi. J. pol., 1aś. 1408 – 1672. Kopia XIX w.), є некоректною. В XIX ст. широкому загалу дослідників ця книга коронної канцелярії була невідома.

Скопіював локаційні грамоти польський історик і архівіст Александр Чоловський (1865 – 1944). На це вказує нотатка олівцем «z biurka Czołowskiego» на непрономерованому аркуші справи № 701 (третьому після титульного). Підтверджує наш здогад і порівняння почерку, яким переписані тексти актів, з почерком вченого в його листуванні [Biblioteka Narodowa. Archiwum Aleksandra Czołowskiego, grs 2794 III].

Аналіз досліджень і публікацій. На локаційні документи для сіл Калуського староства історики звернули увагу ще в XIX ст. Антін Петрушевич, згадуючи про заснування села Петранки в «Сводной Галицко-Русской лѣтописи», навів фрагменти його локаційного акта [Петрушевич, 1874, с. 402]. Справою № 701 користувався Петро Сіреджук під час роботи над кандидатською дисертацією про заселення Галицької землі Руського воєводства [Сіреджук, 1989]. На актовий матеріал опирався також Мирослав Габорах при укладенні історико-етимологічного словника топонімії Івано-Франківської області [Габорах, 2007, с. 30, 74, 75, 89–90, 105, 187–188].

Калуський королівщині присвячений підрозділ в історичному нарисі Володимира Грабовецького про Калуш [Грабовецький, 1997, с. 74–89]. Згаданий вище А. Чоловський написав коротку розвідку про селянські бунти на Калушині під час повстання Богдана Хмельницького, в якій перелічив місцевих старост і вказав на 22 села (станом на 1638 р.),

локовані тут «на сирому корені» (в раніше незаселеному місці) та на волоському праві [Czołowski, 1931, s. 390]. Схоже, що саме для роботи над статтею дослідник скопіював розглянуті нами локаційні грамоти. Галицьке староство, від якого Калуська королівщина відокремилася в середині XVI ст., вивчав Людвік Ерліх [Ehrlich, 1914]. Проблеми розповсюдження волоського права на теренах Галицької землі торкалися Мендель Бернгаут [Bernhaut, 1913, s. 21–22], згаданий вище В. Інкін [Інкін, 2004, с. 5, 375 (посил. 529)], а також Гжегож Явор [Jawor, 2000, s. 80–85]. В загальних рисах про селянство Галицької землі (в XV ст.) писали Шимон Рундштайн [Rundstein, 1903] та Пшемислав Домбковський [Dąbkowski, 1927]. Їхні розвідки являють собою аналіз, головним чином, одного видання – 12-го тому «Aktów grodzkich i ziemskich», де були опубліковані записи найдавніших книг галицького городського та земського судів (з 1435 по 1475 pp.) [AGZ, 1887, t. 12].

Виклад основного матеріалу розпочнемо із з'ясування обставин **утворення Калуського староства** та виокремлення основних етапів його **заселення**. Територія, на якій в середині XVI ст. виникла Калуська королівщина, до цього була віддаленою і нерівномірно заселеною гористою країною на південному заході Галицького староства – значного комплексу коронних маєтків в однойменній землі Руського воєводства. Село Калуша (первісно воно називалося саме так) фіксується в джерелах з 1437 р. [AGZ, 1887, t. 12, s. 25, nr 213]. Починаючи з другої чверті XVI ст., Калуша згадується в активих документах як місто (Маврицій Горн називав точкою відліку міської історії Калуші 1538-ий рік [Ногн, 1975, s. 32, 43]; нам вдалося відшукати згадку про «місто Калушу» (oppidum Kalussa) в галицьких земських актах за 1527 р. [ЦДДАУЛ, ф. 6, оп. 1, спр. 11, с. 191]). Серед інших поселень, що перебували в орбіті Калуші і врешті увійшли до Калуського староства, були: Новиця (перша згадка – 1367 р.), Берлоги і Довге (Калуське) (обидва – 1387 р.), Завій (1406 р.), Загір'я (1418 або 1439 pp.), Сливки (1420 р.), Підмихайля (1427 або 1453 р.), Добровляни (1442 або 1469 р.), Сівка (Калуська) (1444 р.), Пійло (1454 р.), Вістова (1475 або 1495 р.), Копанки (1515 р.) [Сиреджук, 1984, с. 82, 83, 84, 85; Сиреджук, 1989, с. 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 246]. Всі перелічені села (крім Сливок) знаходилися в північній, передгірній частині майбутнього староства.

Перетворення Калуської околиці в окремий комплекс коронних володінь відбулося в період урядування Миколая Сенявського (жив у 1489–1569 pp.). 16 липня 1534 р. король Сигізмунд Старий надав йому «до вірних рук» (ad fideles manus) Галицьку та Коломийську королівщини (сукупно 3 міста і 16 сіл) [AGAD. MK. KW, sygn. 49, k. 138–138 v.; Plewczynski, 1996, s. 127]. Названий статус донації означав, що всі прибутки, отримані з обох староств, мали надходити до скарбниці [Sucheni-Grabowska, 1974, s. 75, 233]. В наступні роки форма утримання Сенявським обох королівщин кілька разів змінювалася (детальніше про це див.: [Plewczynski,

1996, s. 127; Sucheni-Grabowska, 1974, s. 233]). В 1548 р. черговим привілеєм монарх передав Миколаю названі староства в пожиттєве володіння (пол. dożywocie; лат. advitalitas) [AGAD. MK. KW, sygn. 76, k. 65 v.–66 v.].

В лютому 1549 р. Миколай Сенявський виокремив у Галицькому старостві два маєткові комплекси: один з центром в селі Конюшки (на південь від Рогатина), другий – з центром в Калуші, яка 19 лютого отримала магдебурзьке право (надалі, для зручності, називатимемо місто Калушам). Згідно з привілеєм калушани звільнялися від сплати податків на наступні 15 років, отримували право щоп'ятниці проводити торги, а двічі на рік – ярмарки (в день св. Прокопа Сазавського, 4 липня, і в день св. еп. Мартина Турського, 11 листопада) [AGAD. MK. KW, sygn. 76, k. 322–322 v.]. Обидва маєткові комплекси, в яких загалом налічувалося 2 міста, 17 сіл, 1 частина села і 4 фільварки, Сенявський отримав у ленне володіння (Конюшки в 1549 р., Калуш в 1553 р.) [Жерела, т. 1, 1895, с. 83; Plewczynski, 1996, с. 127]. Одразу після виокремлення Калуської королівщини, Миколай розпочав тут активну колонізаційну кампанію. В 1550 р. на межі з Жидачівським повітом було закладене село Ротани або Роксани (тепер Рошняте; орієнтовно з середини XVII ст. це поселення опинилося в підпорядкуванні Жидачева) [Жерела, т. 1, 1895, с. 92; AGAD, ASK, dz. I, sygn. 73, k. 330 v.]. Через рік, на потоці Кропивник з'явилося село Довге або Мостица (нині Мостище) [Жерела, т. 1, 1895, с. 95–96], в 1555 р. на правому березі Лімниці, навпроти Перегінського – село Небивало або Лімниця (зараз Небилів) [Жерела, т. 1, 1895, с. 97], в 1561 р., «над рікою Луквою» – Луквани. Цим селом, на думку М. Габорака, була нинішня Грабівка. При цьому вчений цитує текст люстрації 1564 – 1565 pp. про те, що «після десяти років свободи [жителі Лукван – Авт.] мають справляти такі ж повинності, які і жителі сусіднього села Вістова» [Габорак, 2007, с. 45–46; Жерела, т. 1, 1895, с. 96]. Зауважимо, що поруч із Вістовою на Лукві розташована не Грабівка, а Мислів (закладений в 1632 р.) і Ріп'янка. З іншого боку, слова «сусіднього» (щодо Вістової) в тексті люстрації немає. Тому ми не можемо однозначно ототожнити Луквани ні з Грабівкою, ні з Ріп'янкою (детальніше про це – нижче). В 1563 р. «при старому селі Новиці, в діброві, над рікою Бережницею» був закладений Угринів (нині Старий Угринів) [Жерела, т. 1, 1895, с. 96]. Таким чином, перша люстрація королівщин 1564 – 1565 pp., що зафіксувала 14 сіл в підпорядкуванні Калуша, фактично підвела підсумок колонізаційній діяльності Сенявського [Жерела, т. 1, 1895, с. 83–98]. По смерті Миколая (21 лютого 1569 р.) Калуш з навколишніми селами отримав у «доживоття» його син Ієронім. У відповідному привілеї Сигізмунда Августа від 10 березня 1569 р. вміщено перелік старостинських сіл і в ньому ми не знаходимо жодного нового [AGAD. MK. KW, sygn. 105, k. 68–69]. Це ж стосується і люстрації 1570 р. [Жерела, т. 7, 1903, с. 164–172].

Наступний етап колонізації староства розпочався в кінці XVI ст. із закладення в 1597 р. сіл Ясень (на Лімниці) та Камінь (на потоці Рокшин). Відповідні

дозвіли осадчим надав Станіслав Жолкевський (щонайпізніше з 1588 р. він був очільником окремої Калуської королівщини – praefectus Kalussensis) [AGAD, MK, KW, sygn. 134, k. 330]. Надалі, в 1603 і 1605 рр., Станіслав дозволив заснувати у старостві ще два населені пункти: Петранку (у верхів'ях Бережниць; первісно село було назване на честь ріки) і Лдзяне (на захід від Петранки; в 1946 р. перейменоване на Вербівку). За винятком Петранки, угіддя нових поселень межували з Жидачівським повітом Львівської землі (див. Додаток № 4).

Чергова люстрація королівщин 1628 р. зафіксувала в підпорядкуванні Калуша ще кілька сіл: Красне (між Петранкою і Небиловом), «новоосажену» Слободу Угринівську та три «нові слободи»: Ріп'янку, Грабівку (обидві на Лукві) і Присліп (неподалік її верхів'їв) [AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 73, s. 347]. Повертаючись до проблеми ідентифікації закладеного в 1561 р. села Луквани, повторимо, що в даному випадку, схоже, не йдеться ні про Ріп'янку, ні про Грабівку – обидва села з'явилися лише в XVII ст. Однак, що цікаво – першу згадку про «нову слободу» Присліп (нині с. Луквиця) П. Сіреджук відшукав в джерелах за 1559 р. [Сіреджук, 1989, с. 246]. Таким чином, змушені констатувати, що питання ідентифікації Лукван залишається відкритим. Що стосується Слободи Угринівської, то, на думку М. Габорака, йдеться про Петранку [Габорак, 2007, с. 123]. Погоджуємося із вченим у цьому ототожненні. Передусім тому, що місце закладення Петранки в локаційному акті означене так: «в лісі, вище села Новий Угринів» (див. Додаток № 2). Новим Угрином, очевидно, називався нинішній Середній Угринів, який мав би з'явитися наприкінці XVI ст. (після Старого, локованого, нагадаємо, в 1563 р.). Підтверджує версію про ототожнення Слободи Угринівської з Петранкою і документ від 4 червня 1649 р., в якому перелічено селян Калуського староства, що брали участь в нападі на Бережницю (шляхетське село посеред калуських коронних маєтків, див. Додаток № 4). В ньому згадані в т. ч. мешканці Петранки чи Вижного Угринова (Waszny Ugrinow siue Petranka) [Жерела, т. 4, 1898, с. 306]. Таким чином, в XVII ст. у цього села було щонайменше чотири назви – Бережниця (на честь ріки, на якій воно було закладене; для розрізнення із шляхетською Бережницею вживалася приставка «Нова»), Петранка (на честь потоку, який згадано в локаційному акті; схоже, це була притока Бережниць), Слобода Угринівська (назва, що вказувала на недавнє закладення села і його відношення до розташованих поруч Старого і Нового Угринова) та Верхній Угринів (Петранка знаходилася найближче до верхів'їв Бережниць серед трьох сіл, у назвах яких була присутня частка «Угринів»).

Невдовзі після проведення люстрації 1628 р. черговий калуський староста, племінник Станіслава Жолкевського Лукаш Жолкевський дозволив заснувати на північно-західній околиці королівщини село Кадобну (1630 р.), а на північно-східній – Мислів (1632 р.). Приблизно в цей же час на р. Лукві виникло й село Майдан (нині Міжгір'я) – його жителів також перелічує згаданий вище документ 1649 р. [Жерела,

т. 4, 1898, с. 306].

В 1661 – 1665 рр. була проведена наступна люстрація королівщин. Цікаво, що села Майдан в підпорядкуванні Калуша комісари не зафіксували. Також їм не вдалося відшукати жодного князя, який міг би продемонструвати локаційний документ. При цьому, якщо князі з Ясеня, Лдзяного, Каменя і Кадобної лише «prawa nie pokazali», то очільник мислівської громади взагалі був відсутній у своєму селі. Він, як зазначено в люстрації, жив у сусідній Ріп'янці. Мислівські селяни ж «gozeszli się pod insze państwa» [Lustracja, 1976, s. 49, 55, 57, 58]. На підставі цих свідчень В. Інкін відніс князтва Калуського староства до гуцульського, непривілейованого типу (протиставивши їм привілейовані бойківські князтва – як-от у Самбірському повіті). Місцевих князів вчений окреслив такими, «що, як і в Молдові, мало відрізнялись від ватаманів і тивунів руського права» [Інкін, 2004, с. 5]. Дослідник, схоже, не працював з локаційними актами Калуського староства (тому й зробив такий хибний висновок). На це вказує, зокрема, відсутність посилань на справу № 701 в його монографії «Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях».

В 1670 р. калуський староста Ян Собеський видав локаційну грамоту, якою дозволив заснувати село Кропивник (на однойменному потоці, неподалік Кадобної). Це поселення зафіксувала остання люстрація королівщин Руського воєводства 1765 р. Крім Кропивника, комісари описали ще два села в підпорядкуванні Калуша – Яворівку (на Лукві) та Слободу, яку П. Сіреджук ототожнює зі Слободою-Небилівською (першу згадку про Яворівку вчений датує 1623 р.) [Сіреджук, 1989, с. 247, 253; AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 56, s. 27, 36]. Всього люстрація зафіксувала в Калуському старостві 1 місто і 29 сіл [AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 56, s. 19–56]. В. Грабовецький натомість навів у своєму нарисі про Калуш перелік з 34 старостинських сіл станом на 1770 р. (насправді в ньому згадані 33 села). В цьому переліку, взятому з гасла про Калуш у «Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej» присутні Новиця, Рівня, Слобода Рівнянська і Топільське. Три останні села, розташовані по обидва боки Лімниці, належали до сусіднього Жидачівського повіту Львівської землі [Грабовецький, 1997, с. 88–89; ЦДІАУЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 64, с. 2453, 2462; Redakcyja, 1903, s. 498–499]. Новиця (на її угіддях в 1563 р. виник Старий Угринів) щонайпізніше в середині XVII ст. стала власністю шляхти [Жерела, т. 7, 1903, с. 172; ЛННБУ. ВР, ф. 145, оп. 1, спр. 19, част. I, арк. 148зв.].

Повертаючись до люстрації, зауважимо, що на відміну від комісарів у 1661 – 1665 рр., люстраторам в 1765 р. таки вдалося засвідчити присутність локаційних грамот у деяких тутешніх князів. Йдеться про очільників громад сіл Камінь і Лдзяне, які надали комісарам документи Станіслава Жолкевського від 20 вересня 1597 р. та від 15 листопада 1605 р. відповідно [AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 56, s. 44, 45].

Зміст документів. Кожен акт розпочинається інтитуляцією, в якій зазначені ім'я та уряди

експонента – калуського старости. В перших чотирьох грамотах (для Ясеня, Каменя, Петранки і Лдзяного) ним виступає Станіслав Жолкевський, в наступних двох (для Кадобної та Мислова) – його племінник Лукаш Жолкевський, в останньому (для Кропивника) – Ян Собеський (детальніше цю грамоту розберемо окремо).

Основна частина всіх актів починається з короткої промудрації («Ознайомлюємо всіх, кому про це треба знати», або «Всім, кому про це потрібно знати, повідомляю»; див. Додаток № 1 і 2). Далі слідує арена, що переходить в диспозицію: староста зазначає, що, «бажаючи збільшити користі скарбу Його Королівської Величності» (див. Додаток № 1), він «учинив певну постанову» (формулювання грамот Станіслава Жолкевського) або ж «дозволив» (так вжито в документах Лукаша) закласти нове село в Калуській «державі» (королівщині в заставному володінні).

Кожна грамота фіксує імена осіб, що попередньо зверталися до старости з проханням про закладення

села (див. табл. 1) і яким урядник своєю грамотою надав відповідну згоду. В ряді документів (для Ясеня, Каменя, Лдзяного і Кадобної) прохачів названо «opatrznyimi» (обачними, розважливими, обережними), що в латиномовних грамотах відповідає окресленням «providus», «providi». Такі зустрічаємо в ряді опублікованих локаційних грамот для сіл на волоському праві (див.: [Грушевський, 1905, с. 64, № LX; с. 75, № LXX; с. 86, № LXXVI; Грушевський, 1906, с. 91, № LXXXII; с. 137, № CXIV]). На підставі окреслення осадчих «обачними» румунський вчений Думітру Мотолеску зробив висновок, що йшлося про осіб селянського стану [Інкін, 2004, с. 165]. Це не зовсім вірно. В латиномовних актах терміном «providi» могли окреслюватися й містяни (див. наприклад: [AGZ, 1887, t. 12, s. 45, nr 402; s. 147, nr 1654; s. 179, nr 2042]). На жаль, ми не знаємо, звідки походили осадчі, згадані в локаційних документах для сіл Калуського староства. Лише в грамоті для Петранки зазначено, що мова йде про князів із сусіднього Нового Угринова.

Таблиця 1.

Особи, які зверталися до калуських старост з проханням про закладення нового села і яким був наданий відповідний дозвіл

Село	Фрагмент локаційного акта
Ясень	opatrznyimi Piotrem Kosem, Ignacym Koflem, Irzym Pawliszakiem, Jacentym Jasekało, Bazylem Leszekało, Senicz Laser [sic], Irzym Andruszakiem, Gabryelem Gielatiem, Matyaszem Mateszko, Michałem Gronczoło, Janem Irzego [sic] Onyszczakiem [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 14a]
Камінь	opatrznyimi Prokopem Hawryłkowiczem, Piotrem Orelkowiczem, Iwanem Wołkowiczem, Piotrem Te[o]dorowiczem [імена двох останніх осіб дописані вгорі над реченням – <i>Авт.</i>] [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 15a]
Петранка	Joskiem kniaziem hrzyniowskim [sic], z jego synu Prokopem, Piotrem, Sawką, uchryniowskiemi też kniaziami [виправлено на: uchryniowskim też kniaziem – <i>Авт.</i>], i jego synu Skaczakiem, Iwanem, Hryckiem [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 16]; Версія Петрушевича: Jurkiem kniaziem uhrynowskim, Prokopem, Perejem y Iwanem, Sawka [sic], uhrynowskim też kniaziem [Петрушевич, 1874, с. 402]
Лдзяне	opatrznyimi Sawką Smorzańskim i z synami jego Michałem, Olexą, Iwankiem [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 17]
Кадобна	opatrznyimi Iwanowi Łagodzie z synami jego Wasilem, Jaczikiem [?] [В. Кравчук [Krawczuk, 1999, s. 53, nr 170] називає його «Joachimem» – <i>Авт.</i>] i Iwankiem, więc z Łazarem, pomienionego Iwana Łagody bratem rodzonym [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 18a]; Акт відновлення прав і вольностей князів села (1670 р.) надавався: pracowitym Łazurowi Pułtorakowi i Fedorowi, Seńkowi, Łuciowi i Daniłowi i Piotrowi, synom jego, Jachimowi Łogoydau [sic], Iwankowemu synowi, Fedorowi Łazurowi Łogoydynemu, Wasylowi, Hrycowi, Romanowi, Hryniowi, Fedorowym synom, potomkom kniaskim [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 21]
Мислів	Prokopowi Juskiewiczowi i Dymitrowi, synowi jego, Misiowi, bratu pomienionego Prokopa Juskiewiczza, z Iwanem Faskiem z synami, Ichnatowi z Iwanem, Pankiem, Jochnadem [sic], synami, Seniowi z Andrejem, synami jego, i Ichnatowi, bratu Prokopowemu [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 19]

Далі в актах, виданих Станіславом Жолкевським, зазначені місця закладення нових сіл: «на сирому корені», на королівському ґрунті, в урочищах, назва яких, у випадку Ясеня та Каменя, переходили на нові поселення. Село Лдзяне, згідно з грамотою, було засноване в урочищі Маркова. Місцем закладення Петранки в акті вказано ліс у верхів'ях ріки

Бережниці вище Нового Угринова. У грамотах, виданих Лукашем, речення з подібними вказівками відсутні.

Наступним слідує опис меж угідь нового поселення з опорою на назви довколишніх рік, потоків, гір, шляхів, урочищ та сіл (див. табл. 2).

Таблиця 2.
Межі угідь нових сіл Калуського староства

Село	Фрагмент локаційного акта
Ясень	z dołu od Łomnicy [р. Лімниця, права притока Дністра; тут і далі пояснення щодо географічних об'єктів подані курсивом – Авт.] po Gniły potok i Waturowe [потік Турова, права притока Лімниці] [знак питання над словом – Авт.], od wschodu słońca ku porochowskiej granicy [з с. Пороги, на пд.-сх. від Ясеня], i po rzeczkę ciągnie się Czownowiec [потік Човновець, ліва притока Бистриці-Солотвинської], ztąd po Kłum [потік Клим, ліва притока Бистриці-Солотвинської] i po rzuczkę Babskę [потік Бабський, права притока Лімниці], powyżej Hryńkow [г. Гриньків, 1125 м], i po Czarny las, i powyżej rzeki Szumleczej zwane [потік Шумлячий, права притока Лімниці], i powyżej [wyżej] [wyżej] [zakreślono – Авт.] Zapłatę [г. Горішня Заплата, 1504 м], powyżej Jałę zwane [урочище Яла на схід від г. Ялова Клива, 1562 м], na górze Ichrowiszcze [г. Іровець, 1804 м], powyżej rzeczki Krzimeczica [sic], ciągnie się powyżej rzeczki Burełki [потік Боревчик, права притока Бистрика] i Łopuszny [потік Лопушина, ліва притока Бистриці-Солотвинської] zwana [sic], do połoniny węgierskiej, a ztamtąd po rzeczkę Bustra zwanej [потік Бистрик, права притока Лімниці], i po Hrobek [г. Грибак, 1316 м], a od Hrobka po Szatry [г. Щавник Великий, 1104 м, або г. Щавник Малий, 1230 м], i na koniec Kieputki [г. Мала Кенута, 1560 м], ku granicy węgierskiej, a ztamtąd ciągnie się powyżej Kieputki i po Lacheruzwor [sic; ймовірно, йдеться про два об'єкти: (1) урочище Ляхів на схід від г. Мала Кенута; (2) г. Явір, 1228 м], aż do rzeki Darowy [р. Дарів, ліва притока Лімниці], od Darowy po rzykę Łukiew [ukiew] [zakreślono, zверху написано: omnicę – Авт.] ku granicy perehinskiej [з с. Перегінське, на пн. від Ясеня] [ЛІННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 14а]
Камінь	idąc na dół, ku [wиправлено на: на дół, idąc ku – Авт.] Nowicy [с. Новиця, на пн.-сх. від Каменя], po rzekę Nizną Wyszewkę [вгорі дописано: Jastrz[e]bkę – Авт.] rzeczoną [потік Вишинька, права притока Рокишина], pociągając [wиправлено на: pociągnie – Авт.] się na górę po banię Niedzwiedzą [wиправлено на: Niedzwiecką – Авт.] i potok Głęboki [zakreślono, zверху написано: Hłuboki – Авт.] [потік Глибокий, ліва притока Бережницьї] i po drogę Swarzycką [до с. Сваричів, на пн.-зх. від Каменя], która idzie ku Topolsku [с. Топільське на зх. від Каменя] [ЛІННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 15а]
Петранка	wzdłuż od Uhrynowa Nowego [с. Середній Угринів, на пн.-сх. від Петранки], wzięwszy do potoka Jaruga, od potoka do nowej wierzchowiny potoka Słonecz [потік Сільниця, ліва притока Бережницьї], od Słońca podle nowickiej bani; minąwszy banię nowicką Przysłopem, wierzchem Strzelica [sic], między potokami ku wierzchowinie Bereżnicy [р. Бережниця, права притока Лімниці], do samego potoka Krasne, przy tym i z potokiem przerzeczonym Petranka [ЛІННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 16]; Версія Петрушевича: wzdłuż Uhrynowa Nowego, wzięwszy do potoka górnego, od potoka do Nowicy, wierzchowiny potoka słonego, od Słońca, podle nowickiej bani; minąwszy banię nowicką Przysłopem wierzchem, Strochiza (?), między potokami ku wierzchowinie Bereżnicy y do samego potoka Krasne, przy tym y z potokiem przerzeczonym Petranka [Петрушевичь, 1874, с. 402]
Лдзяне	od Łomnice, na dół idąc ku Matwijowemu Łazowi, do potoka rzeczonego Roksznika [потік Рокишин, права притока Лімниці] pociągnie się, a od tego potoka po Strzyłki [ЛІННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 17]
Кадобна	powyżej piwnic nad potokiem Kropiwnickim [потік Кропивник, ліва притока Сівки], aż do drugiego potoka Franciłowa [wиправлено на: Franiłowa – Авт.; потік Фрумилів, ліва притока Кропивника], a na drugą stronę do Kadłubnego, poczynać się ma w wierzchowinie Kropiwnika, a na dół ma się ciągnąć do Świtłego potoka [ЛІННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 18а]
Кропивник	od stoknia [sic] poczawszy, od dworu pana Rymowskiego po Jabłoń, od Jabłoni po Wysoki Brzeg, ztamtąd po gaj Żakiel nazwany, od Żakieła zaś po potok Krzywiec nazwany, od tego potoku po Skącki Las, po Złoty Wywóz, od Wywozu prosto w las, do potoku Mieloniowego [Мелоньовий потік, інша назва потоку Кам'яний, права притока Болохівки] po Siny Wir [ЛІННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 20] Версія в галицьких городських актах: od Hołynia [с. Голинь, на пд.-зх. від Кропивника] poczawszy [sic], od dworu pana Rzymowskiego po Jabłon, od Jabłoni po Wysoki Brzeg, ztamtąd po gay Żakiel nazwany, od Żakieła zas po łąkę Krzyuste nazwane, od tego potoku [sic] po Skącki Las, a ztamtąd po Nowy Wywóz, od Wywozu prosto w las, do potoku Mieloniowego po Siny Wyr [ЦДІАУЛ, ф. 5, оп. 1, спр. 252, с. 2040–2041]

В акті для Мислова опис меж села відсутній. Цікаво, що відповідне речення в грамоті для Кадобної привело двох дослідників до різних висновків щодо того, про яке село йдеться (в самому акті назва поселення не вказана). В. Кравчук припустив, що мова йде про Кропивник (очевидно, на підставі згадки

в акті про однойменний потік), натомість А. Чоловський вірно ототожнив нове село з Кадобною [Krawczuk, 1999, s. 53, nr 170].

Далі в грамотах староства зазначав термін «волі» (звільнення від усіх фіскальних стягнень для жителів новозакладеного села). Для мешканців Лдзяного

«воля» мала тривати два роки, для Ясеня та Каменя – по 3, для Кадобної та Мислова – по 15, для Петранки – 16 років (в акті для Каменя слово «szesnaście» закреслене, замінене на «trzy»). Після її завершення кожен селянин, «хто на півлані сидів би», зобов'язувався сплачувати до калуського замку щорічний чинш у розмірі 2 польських гривень (96 грошів) та «жовнірщину» (оплату солдатських постойв) у розмірі 12 (Камінь, Лдзяне, Кадобна, Мислів) або 20 грошів (Ясень; в акті для Петранки про «жовнірщину» не згадано). Додатково, селянин на півлані мав щороку віддавати з власних стад кожного двадцятого барана і кожного десятого кабана (коли «жир вродить»); йшлося про осінній період, коли в дібровах і букових лісах опадали жолуді та букові горішки – ними харчувалися свині), а також сплачувати «бджолину десятину» (лат. decima arum; грамота для Петранки про таку не згадує). Остання була даниною з кожного десятого вулика (стягнення з одного такого П. Домбковський оцінював приблизно у 10–17 грошів [Dąbkowski, 1919, s. 26; Dąbkowski, 1927, s. 17]). У нашому випадку (так зазначено в люстрації Калуського староства 1661 – 1665 рр.) йшлося про данину з кожного десятого пня (борти) у розмірі 15 грошів (в Ясені) або 2 злотих (60 грошів; в Петранці, Лдзяному, Камені та Кадобній) [Lustracja, 1976, s. 49, 53, 55, 57].

Звернемо увагу на цікаву деталь: в грамоті для Петранки вказано, що кожен мешканець села на півлані перелічені вище данини «повинен буде їм [курсив наш – Авт.] давати» (див. Додаток № 2). Про кого саме йде мова, документ не конкретизує. Можливо, «ними» були особи, уповноважені до фіскальних стягнень: десятники, присяжні, поборники [Шандра, 2008, с. 73].

В цьому ж документі зазначено, що у випадку видання дівчини заміж до іншого села, мешканці Петранки повинні заплатити старості копу (60 грошів). Для порівняння – в Самбірському повіті станом на 1568 р. розмір цього збору (іменувався «куницею», «куничним» або «поємщизною») складав 1 гривню (48 грошів), в Коломийському повіті – 2 злотих (60 грошів) для «русина» і півтора злотого (45 грошів) для «волоха» [Инкин, 1975, с. 319; Инкин, 2004, с. 154; Шандра, 2008, с. 76]. Якщо дівчина з Петранки виходила заміж за односельця, то плата старості складала 1 злотий (30 грошів), з яких третину забирав князь. Останній також мав право на «[кожен] третій грош» з «кари всякої» (штрафів). Про це згадують грамоти майже всіх поселень (крім Петранки і Кропивника).

Князям дозволялося зайняти в нових селах певну кількість ланів (2 в Камені, Кадобній та Мислові, 3 в Лдзяному та Ясені, 5 в Петранці – на додаток до 5 ланів в Новому Угринові, де осадчі Петранки були князями). На ланах «князтва» («кнезату») осадчі могли «осадити» священника, звести млин з фоліюшем (сукновальнею) та корчму з броварнею (акт для Петранки не згадує про священника, а документ для Кадобної – про корчму). У грамотах для Ясеня, Каменя, Лдзяного і Мислова додатково зазначено про можливість поселення тут «ремісника будь-якого». Акт для Петранки уточнює, що з цих ланів очільники

сільської громади «не повинні нічого давати, з нащадками своїми [з] того [грунту] користаючи» (див. Додаток № 2). В документі для Кадобної зазначено ще конкретніше: звільнення від фіскальних обтяжень мало тривати й після завершення «волі» «до смерті самої» місцевих князів [ЛННБУ. ВР, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 18а зв.].

З'ясуємо тепер, чому в локаційних грамотах згадуються саме лани. Згідно з поборними універсалами цієї доби жителі сіл на волоському праві мали платити податок з дворищ, а в поселеннях Галицької землі – з плугів (архаїчна одиниця площі) [Volumina legum, vol. 2, 1859, p. 425]. Як зазначав В. Інкін, дворища знаходилися в центрі сіл на волоському праві, тоді як лани – на окраїні, в полі або в лісі [Инкин, 1978, с. 136]. Іншими словами, князтва були розташовані на околицях поселень. Цікаво, що згідно з люстрацією 1661 – 1665 рр. кнезати у Лдзяному, Камені та Кадобній займали лише по одному лану, а в Петранці – 9 четвертин [Lustracja, 1976, s. 53, 55, 57].

Після завершення «волі» жителі новозаснованих сіл, окрім сплати данин до замку, зобов'язувалися виконувати повинності на користь своїх князів. Перш за все, йшлося про толоку, що тривала три дні на рік: «день орати, день жати, [день] косити». Також мешканці Ясеня, Каменя, Лдзяного і Мислова мали брати участь «у відновленні греблі [, що належить] до їх [князів] млина» (див. Додаток № 1). У селах впроваджувалася т. зв. «коляда»: обов'язкові підношення селян з частуваннями та подарунками для своїх князів на Різдво і Великдень (в інших селах таке підношення іменувалося також «почасткою» або «почтою» [Шандра, 2012, с. 37]). З тексту акта для Петранки дізнаємося, що йшлося про колачі на Різдво та «по 15 яець» (очевидно, з кожного господарства) на Великдень. Грамота для Кропивника про «коляду» не згадує.

У відповідь на підношення, князі мали «їх [селян] за те [...] частувати». Подібних звичаїв (коли очільники громад самі пригощали односельців на релігійні свята) в інших поселеннях на волоському праві відшукати не вдалося. Натомість знаємо, що князі були зобов'язані пригощати їжею та напоями учасників толоки [Инкин, 1978, с. 140].

Окрім третини з «куниці» та штрафів, князь отримував в повному обсязі кошти за поселення в новому селі. В акті для Петранки зазначено, що «піддані, які оволодіватимуть дворищами, по злотому «осадчизни» з [кожного] лану на сирому корені повинні будуть їм [князям] давати» (див. Додаток № 2). Для порівняння – в Самбірському старостві розмір оплати за поселення на аналогічній земельній ділянці складав копу грошів (2 злотих). Придбані таким чином угіддя можна було передавати у спадок та укладати щодо них різноманітні договори [Инкин, 1978, с. 119; Инкин, 2004, с. 157; Шандра, 2016, с. 32]. В інших розглянутих локаційних актах (крім грамоти для Кропивника) цю норму сформульовано трохи інакше, але загалом йдеться про аналогічне стягнення (кожен новоосілий селянин на півлані мав заплатити князеві половину злотого). Додатково, староста вказував осадчим на неприпустимість зловживань («щоб стягнення таких грошей не було причиною до

розбігання людей, а до швидшого осадження», див. Додаток № 1).

Наприкінці кожного документа вміщені короборація (остання клаузула його основної частини) і датація (єдина складова есхатоколу). Усі локаційні акти видані в Калуші в наступні дні: 20 вересня 1597 року (для Ясеня), 14 червня 1603 року (для Петранки), 15 листопада 1605 року (для Лдзяного), 30 березня 1630 року (для Кадобної), 20 листопада 1631 року (для Мислова). В грамоті для Каменя вказаний лише рік – 1597-ий. Після тексту кожного документа А. Чоловський зазначив дату і місце підтвердження локаційних грамот монархом (Сигізмундом III): 2 березня 1603 р. в Кракові (акти для Ясеня і Каменя), 13 лютого 1609 р. у Варшаві (для Петранки і Лдзяного), 17 квітня 1632 р. там само (для Кадобної), 18 квітня 1632 р. там само (для Мислова).

Акт для Кропивника (1670 р.; див. Додаток № 3), виданий Яном Собеським, на відміну від попередніх не був укладений за шаблоном грамоти для села Ясень, тому заслуговує окремої уваги. Так, основна частина акта починається з розлогої промудрації («Усім і кожному зокрема, кому про це треба знати, особливо громадам і підданам староства мого Калуського, нинішнім писанням моїм доношу до відомості»). Далі в документі йдеться про те, що староста, «бажаючи якнайбільше прибутків та доходів Його Королівській Величності примножити через закладення сіл на новому корені», надав Кузю Зварішовому дозвіл закласти в урочищі Кропивник однойменне поселення. При цьому Кузь отримав від Яна четвертину поля в новому селі разом з тими ж свободами, «якими всі привілейовані князі насолоджуються» (без уточнення). Кузеві було дозволено звести млин на потоці Кропивник, а також корчму. Термін «волі» для села склав 8 років. В даному випадку, мова йшла про звільнення від усіх чиншів і повинностей, за винятком «жовнірщини» та робіт впродовж 6 днів на рік (нагадаємо – в інших селах толока була триденною; її мали виконувати вже після завершення «волі»). В наступному реченні зазначено, що селяни «впродовж всіх восьми років «волі» до цього [до сплати податків? виконання повинностей і робіт? – *Авт.*] не повинні бути притягнуті», тому не зрозуміло, чи були примушені жителі Кропивника до шестиденної толоки в період «волі», чи ні. Також в акті вказано, що через 8 років мешканці нового поселення мали виконувати ті ж обов'язки та роботи, які виконувалися в селі Камінь.

Далі в документі подано опис меж Кропивника (див. табл. 2). Безпосередньо перед ним уточнено, що «те згадане урочище є в сполученні шляхетських ґрунтів» (йдеться про угіддя сусіднього шляхетського села Голинь у Жидачівському повіті Львівської землі; див. Додаток № 4). Акт для Кропивника – єдиний з усіх розглянутих, де опис меж вміщений наприкінці, а не на початку основної частини документа.

В кінці грамоти зазначена інформація про засвідчення акта підписом і печаткою (короборація), вказані місце (Калуш) і дата його укладення (4 січня 1670 р.). На тій же стороні аркуша справи № 701 А. Чоловський вказав, що локаційний документ було підтверджено королем Міхалом Корибутом

Вишневецьким 12 липня 1672 року.

Повертаючись до прикордонного розташування Кропивника, зауважимо, що в 1765 р. з проханням про перегляд меж села до люстраторів зверталися власники згаданого вище Голиня та сусідніх Котятч – Ян Людвік Домбровський, а також Іван і Павло Голинські. Названі особи переконували комісарів, що частина Кропивника («вище церкви»), а також все село Кадобна насправді розташовані на ділчих голінських ґрунтах. Власники сусіднього Сваричева (в тому ж Жидачівському повіті) пішли ще далі і заявили про претензії на 12 старостинських сіл. До них брати Андрій і Петро Гуки Сваричівські (разом з двоюрідним братом Матвієм) зарахували Завій, Небилів, Берлоги, Камінь, Лдзяне, Угринів, Лукву (?), Петранку, Красне, Майдан, Сливки та Ясень. Однак, претензії власників Голиня і Сваричева були відкинуті. Всі згадані вище села залишилися у складі королівщини [AGAD, MK, Lustracje, dz. XVIII, sygn. 56, s. 28, 51].

Тепер порівняємо зміст локаційних документів Калуського староства з іншими актами про закладення сіл на волоському праві і з наданнями князів у вже існуючих поселеннях. На думку Романа Шандри (який систематизував і узагальнив доробок дослідників, що вивчали документальну базу волоського права за опублікованими актами для сіл Перемишльської і Сяноцької земель), в таких грамотах могли міститися наступні положення:

- 1) спадкове право осадчого керувати селом волоського права в якості князя;
- 2) право звести млин, фолюш, корчму, а іноді й заснувати попівство;
- 3) право на третину від чиншів, данин та судових доходів;
- 4) володіння більшою земельною ділянкою, ніж в інших мешканців села (орієнтовно 2–3 лани або дворища) [Шандра, 2012, с. 36].

Також дослідник пише про обов'язок селян виконувати повинності на користь князя та про святкові частування для нього [Шандра, 2012, с. 37]. Як бачимо, практично всі перелічені вище положення присутні в локаційних документах для сіл Калуського староства. Є, однак, і певні особливості. Зокрема, Р. Шандра згадує про обов'язок військової служби, який локаційними грамотами для сіл на волоському праві покладался особисто на князя (на відміну від солтисів і війтів у селах на німецькому праві) [Шандра, 2012, с. 38]. В розглянутих нами актах про військовий обов'язок князів взагалі не йдеться. Причину відсутності такої важливої норми пояснити не можемо.

Не згадано в локаційних документах для сіл Калуського староства і про право князів «ловити рибу у місцевих річках, завести пасіку, проводити вільний «вруб» у ділчих або королівських лісах» [Шандра, 2012, с. 31]. Однак, малоймовірно, що відсутність цієї норми є свідченням заборони відповідних дій для князів.

Окрім змістових відмінностей, слід вказати й на особливості самої процедури надання локаційної грамоти. Так, Г. Явор зазначає, що відповідний документ міг бути наданий як одній, так і кільком особам, найчастіше братам [Jawor, 2000, s. 130]. В

нашому випадку, один акт могли отримати більше ніж 10 осіб, причому це не були близькі родичі (див. табл. 1):

- в Ясені реципієнтами виступили 11 осіб з різними прізвищами (цікава деталь – серед прізвищ фігурує Лешекало; в Ясені так іменувався один з лісів [ЛННБУ. ВР, ф. 144, оп. 2, спр. 23, арк. 138]);
- в Камені: 4 особи з різними прізвищами;
- в Петранці: князь Нового Угринова з трьома синами та трьома внуками;
- в Лдзяному: батько і три сини;
- в Кадобній: батько з трьома синами і братом;
- в Мислові: понад 10 осіб (не можемо вказати точне число реципієнтів; документ не уточнює числа синів Івана Фаска).

Лише в грамоті для Кропивника присутній один реципієнт – Кузь Зварішів. Однак, щодо нього в акті вжиті формулювання у множині («учтивих», «старих підданих» і т. д.; див. Додаток № 3). Очевидно, що в оригіналі грамоти було вписано більше імен. Можливо, перед нами недогляд копіїста, який вписував документ до галицьких гродських актів.

Чим була зумовлена така значна кількість реципієнтів локаційних грамот? Як зазначає Г. Явор, об'єднані у великі групи, князі ефективніше захищали себе від втрати привілейованого становища в сільській громаді та витіснення до ролі селян, що було неминучим при усуненні (навіть частковому) їх нащадків від права на спадкування князтва (дослідник вказує, що це право розповсюджувалося, головним чином, на синів від законного шлюбу і майже ніколи – на бічних родичів). Спільними зусиллями князі перешкоджали можливості придбання князтва чи його частини сторонніми особами. Ведення спільного господарства давало змогу легше пережити кризові періоди, позитивний ефект також мала консолідація фінансових ресурсів [Jawor, 2000, s. 129–131]. Як відомо, закладення нового поселення на волоському праві супроводжувалося значними витратами на придбання урочища (в Самбірській економії ця сума могла складати «кількасот, а часом і кілька тисяч злотих» [Інкін, 2004, с. 257]). Припускаємо, що калуські осадчі мали скромніші статки в порівнянні з осадчими Самбірського чи Перемишльського повітів. Тому, аби накопичити відповідну суму (яку саме, не знаємо), змушені були об'єднуватися в такі великі групи.

Що стосується присутності в одному акті осіб з різними прізвищами, то, очевидно, ми маємо справу з кланом, куди, за твердженням В. Інкіна, могло входити понад 10 сімей. Вчений зазначав, що навіть таке чисельне об'єднання князів не рятувало їх нащадків від поступової втрати прав, фінансових проблем і, як наслідок, витіснення зі своїх спадкових князтв багатими польськими шляхтичами [Інкін, 1978, с. 127, 130].

Публікація джерел. З огляду на значне число ідентичних формулювань у всіх актах, крім останнього (для с. Кропивника), в додатках до статті представлені тексти локаційних грамот для трьох сіл: Ясеня (№ 1; за її шаблоном були укладені шість наступних грамот), Петранки (№ 2; структурно

подібна до попередньої, але містить ряд змістових відмінностей) та Кропивника (№ 3; грамота структурно і змістовно відрізняється від попередніх). За винятком уніфікації уживання великої та малої літери, розставлення розділових і діакритичних знаків, опубліковані нами документи максимально точно відтворюють скопійовані А. Чоловським тексти грамот.

Висновки. Аналіз локаційних документів для поселень Калуського староства дає змогу реконструювати процес закладення сіл на волоському праві в Галицькій землі Руського воєводства з кінця XVI по кінець XVII ст. Можемо констатувати, що заснування поселень в Калуській королівщині відбувалося так само, як в добре досліджених Перемишльській і Сяноцькій землях того ж воєводства. Кожне нове село з'являлося в результаті взаємодії коронної адміністрації (яку уособлював староста) з осадчими, що набували статусу князів – очільників громад на волоському праві (засновники одного із сіл – Петранки – вже були князями в сусідньому Новому Угриневі). Осадчі купували у старост урочища-пустки (їх в Калуській королівщині залишалося чимало навіть після активної колонізації терену в середині XVI ст.). За це старости надавали їм право заснувати поселення та набути в ньому земельну ділянку (т. зв. «князтво» чи «кнезат», розміром від 2 до 5 ланів). Відповідний дозвіл оформлювався у вигляді локаційної грамоти (це спростовує тезу В. Інкіна, який називав князів Калуського староства непривілейованими).

На угоддя князтв не розповсюджувалися жодні фіскальні обтяження. Жителі нових сіл отримували тимчасове звільнення від податків (на період від 2 до 16 років). Після завершення «волі», селяни (окрім сплати чиншу та ряду інших данин до замку) зобов'язувалися виконувати повинності на користь князів (зокрема, триденну толоку; в Кропивнику – шестиденну).

На підставі аналізу актів були виявлені особливі риси функціонування волоського права в Калуському старостві, не притаманні Перемишльській і Сяноцькій землям. До відмінностей належить, зокрема, повна відсутність у текстах калуських грамот згадок про обов'язок князів нести військову службу. Локаційний документ для одного села в Калуському старостві могли одночасно отримати більше ніж 10 осіб з різними прізвищами (ймовірно, це були представники одного клану). Натомість в землях на захід від Калуша йшлося, як правило, про одну особу або про рідних братів.

Таким чином, вбачаємо перспективу у подальшому виявленні та опрацюванні локаційних документів для передгірних та гірських сіл мало дослідженої в цьому відношенні Галицької землі. Це не лише доповнить наші знання про історію освоєння Українських Карпат в ранньомодерний період, а й дозволить розширити уявлення про особливості функціонування волоського права, яким регламентувалося життя низки тутешніх сільських громад.

Список використаних джерел

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, Lwów: Pierwsza związkowa drukarnia, 1887. T. 12. *Najdawniejsze zapiski sądów halickich 1435 – 1475* / [oprac. O. Pietruski, X. Liske], XIV, 552 s.
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD). Archiwum Skarbu Koronnego (ASK), dział I, sygn. 73, 752 k.
- AGAD. Metryka Koronna (MK). Księgi Wpisów (KW), sygn. 49, 233 k.
- AGAD. MK. KW, sygn. 76, 431 k.
- AGAD. MK. KW, sygn. 105, 376 k. + 2 s.
- AGAD. MK. KW, sygn. 134, 424 k.
- AGAD. MK. Lustracje, dział XVIII, sygn. 56, 220 s.
- AGAD. MK. Lustracje, dział XVIII, sygn. 73, 416 s.
- AGAD. Tzw. Metryka Litewska, dział I. B. Księgi wpisów koronnych, sygn. 22, 1017 s.
- Barwiński, E., Birkenmajer, L., Łoś, J., 1914. *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków: Akademia Umiejętności, XXVII, 364 s.
- Bernhaut, M., 1913. Przyczynki do historii prawa niemieckiego i wołoskiego w województwie ruskiem, *XXXV Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Brodach za rok szkolny 1912/1913*, s. 6–28.
- Biblioteka Narodowa w Warszawie. Archiwum Aleksandra Czołowskiego, rps 2794 III. 62 k.
- Czołowski, A., 1931. Z dziejów Chmielnickich na Podkarpaciu, *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i syna, t. 2, s. 387–400.
- Dąbkowski, P., 1919. Gospodarstwo bartne na Rusi halickiej w XV wieku, *Pasiecznik wzorowy*, Lwów, rok 2, nr 2–6 (kwiecień–czerwiec), s. 25–28.
- Dąbkowski, P., 1927. *Stosunki gospodarcze ziemi halickiej w XV wieku*, Lwów: Pierwsza związkowa drukarnia, 59 s., [1] s.
- Ehrlich, L., 1914. *Starostwa w halickim w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich (1390 – 1501)*, Lwów: Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej, [2], 135, [1] s.
- Horn, M., 1975. Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501 – 1648, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia*, t. 13, s. 29–49.
- Jawor, G., 2000. *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 223 s., [2] k. tabl.
- Krawczuk, W., 1999. *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628 – 1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E[nskilda] 8636*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 137 s.
- Lustracja województwa ruskiego 1661 – 1665*, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. Cz. III: *ziemie halicka i chełmska* / [wyd. E. i K. Arłamowscy i W. Kaput], XII, 303 s.
- Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rps. 3746, 20 s.
- Plewczyński, M., 1996. Sieniawski Mikołaj h. Leliwa (1489 – 1569), *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa; Kraków: Polska Akademia Nauk; Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. XXXVII/1, zeszyt 152, s. 123–130.
- R[edakcja], 1903. Starostwo kałuskie, *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, Warszawa: Drukarnia Aleksandra Tadeusza Jezierskiego, t. XXXIII – XXXIV [Joerg Jan Krystyan Gotfryd – Karyszew Mikołaj], s. 498–499.
- Riksarkivet. Skoklostersamlingen, manuskript- och avskriftsamlingen, in folio, enskilda 8636 (no 17), 393 k.
- Rundstein, S., 1903. *Ludność wieśniacza ziemi halickiej w wieku XV*, Lwów: Drukarnia Władysława Łozińskiego, [2], 47 s.
- Stadnicki, A., 1848. *O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat*, Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 92 s.
- Sucheni-Grabowska, A., 1974. *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*. Cz. I. *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 302 s.
- Volumina legum. Prawa, konstytucje u przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego u wszystkich prowincji należących na walnych sejmiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone*, Petersburg, 1859. Vol. II: *Ab anno 1550 ad annum 1609 acta Reipublicae continens* / ed. J. Ohryzko, 482, XIII p.
- Габорах, М., 2007. *Назви поселень Івано-Франкієвщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля): історико-етимологічний словник*, Івано-Франківськ; Снятин: ОШПО; ПрутПринт, 200 с.
- Грабовецький, В., 1997. *Історія Калуша з найдавніших часів до початку ХХ ст.*, Дрогобич: Відродження, 221 с.
- Грушевський, М., 1905. Матеріяли до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західньої України. Серія перша (ч. 1 – 80) (1361 – 1530), *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. LXIII, кн. I, с. 1–46; т. LXIV, кн. II, с. 47–94.
- Грушевський, М., 1906. Матеріяли до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західньої України. Серія друга (ч. 81 – 132) (1531 – 1574), *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. LXIX, кн. I, с. 84–166.
- Жерела до історії України-Руси*, Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1895. Т. 1: *Описи королівщин в землях руських XVI віку*. Т. 1: *Люстрації земель Галицької і Перемиської* / під ред. М. Грушевського, VIII, 312 с.
- Жерела до історії України-Руси*, Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1898. Т. 4: *Матеріяли до історії Галичини*. Т. 1: *Акти з р. 1648 – 1649* / під ред. С. Томашівського, VI, 412 с.
- Жерела до історії України-Руси*, Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1903. Т. 7: *Описи королівщин в землях руських XVI віку*. Т. 4: *Люстрація королівщин в руських землях Корони з р. 1570* / під ред. М. Грушевського, 32, 367 с.
- Инкин, В., 1978. К вопросу о происхождении и эволюции волошского института «князя» (кнеза) в галицкой деревне в XV – XVIII вв., *Славяно-волошские связи (сборник статей)*, Кишинёв: ШТИИЦ, с. 114–148.
- Инкин, В., 1975. К вопросу о социально-политической организации галицких сёл на волошском праве (о сборах-вечах), *Карпато-Дунайские земли в средние века*, Кишинёв: ШТИИЦ, с. 299–330.
- Інкін, В., 2004. *Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях: історичні нариси* / упоряд. та наук. ред. М. Крикун, Львів: Добра справа, I–XX, 420, XXI–CII с.
- Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (ЛННБУ). Відділ рукописів (ВР), ф. 9, оп. 1, спр. 701, 23 арк. [Online]. Доступно: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?RL-014875 (дата звернення: 13.02.2023).
- ЛННБУ. ВР, ф. 144, оп. 2, спр. 23, 326 арк.
- ЛННБУ. ВР, ф. 145, оп. 1, спр. 19, 176 арк. (част. I); 139 арк. (част. II); 64 арк. (част. III); 32 арк. (част. IV).

- Петрушевич, А., 1874. *Сводная Галицко-Русская летопись съ 1600 по 1700 годъ*, Львовъ: Типогр. Ин-та Ставропигіанского, т. 1, 700 с.
- Сиреджук, П., 1984. Заселення Галицької землі в XIV – XVIII ст., *Український історичний журнал*, № 6. С. 81–89.
- Сиреджук, П., 1989. *История заселения Галицкой земли в XIV – XVIII ст.*: дисс. на соиск. ученой степени канд. ист. наук, Львов, 266 с.
- Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ), ф. 5, оп. 1, спр. 252, 1022 с.
- ЦДІАУЛ, ф. 6, оп. 1, спр. 11, 514 с.
- ЦДІАУЛ, ф. 9, оп. 1, спр. 64, 1199 с.
- Шандра, Р., 2016. Економічна основа сільського самоврядування за волоським правом у Галичині в складі Польського Королівства (1349 – 1569 pp.), *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania*, t. 9, s. 29–38.
- Шандра, Р., 2008. Правове регулювання сплати податків та зборів населенням сіл волоського права на західноукраїнських землях (XIII – XVIII ст.), *Часопис Київського університету права*, № 3, с. 71–78.
- Шандра Р. 2012. Сільське самоврядування за волоським правом у Галичині (XIV – XVIII ст.), *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*, t. 3, s. 31–53.

References

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*, Lwów: Pierwsza związkowa drukarnia, 1887. T. 12. *Najdawniejsze zapiski sądów halickich 1435 – 1475* / [oprac. O. Pietruski, X. Liske], XIV, 552 s. (in Latin and Polish).
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD). Archiwum Skarbu Koronnego (ASK), dział I, sygn. 73, 752 k. (in Latin).
- AGAD. Metryka Koronna (MK). Księgi Wpisów (KW), sygn. 49, 233 k. (in Latin).
- AGAD. MK. KW, sygn. 76, 431 k. (in Latin).
- AGAD. MK. KW, sygn. 105, 376 k. + 2 s. (in Latin).
- AGAD. MK. KW, sygn. 134, 424 k. (in Latin).
- AGAD. MK. Lustracje, dział XVIII, sygn. 56, 220 s. (in Polish).
- AGAD. MK. Lustracje, dział XVIII, sygn. 73, 416 s. (in Latin and Polish).
- AGAD. Tzw. Metryka Litewska, dział I. B. Księgi wpisów koronnych, sygn. 22, 1017 s. (in Latin and Polish).
- Barwiński, E., Birkenmajer, L., Łoś, J., 1914. *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków: Akademia Umiejętności, XXVII, 364 s. (in Polish).
- Bernhaut, M., 1913. Przyczynki do historii prawa niemieckiego i wołoskiego w województwie ruskiem, *XXXV Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Brodach za rok szkolny 1912/1913*, s. 6–28. (in Polish).
- Biblioteka Narodowa w Warszawie. Archiwum Aleksandra Czołowskiego, rps 2794 III, 62 k. (in Polish and Russian).
- Czołowski, A., 1931. Z dziejów Chmielniczyny na Podkarpaciu, *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i syna, t. 2, s. 387–400. (in Polish).
- Dąbkowski, P., 1919. Gospodarstwo bartne na Rusi halickiej w XV wieku, *Pasiecznik wzorowy*, Lwów, rok 2, nr 2–6 (kwiecień–czerwiec), s. 25–28. (in Polish).
- Dąbkowski, P., 1927. *Stosunki gospodarcze ziemi halickiej w XV wieku*, Lwów: Pierwsza związkowa drukarnia, 59 s., [1] s. (in Polish).
- Ehrlich, L., 1914. *Starostwa w halickiem w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich (1390 – 1501)*, Lwów: Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej, [2], 135, [1] s. (in Polish).
- Haborak, M., 2007. *Nazvy poselen Ivano-Frankivshchyny (Boikivshchyna, Hutsulshchyna ta Opillia): istoriko-etymolohichnyi slovnyk* [Names of settlements in Ivano-Frankivsk oblast (Boikivshchyna, Hutsulshchyna and Opillia): historical and etymological dictionary], Ivano-Frankivsk; Sniatyn: OIPPO; PrutPrynt, 200 s. (in Ukrainian).
- Horn, M., 1975. Miejski ruch osadniczy na Rusi Czerwonej w latach 1501 – 1648, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia*, t. 13, s. 29–49. (in Polish).
- Hrabovetskyi, V., 1997. *Istoriia Kalusha z naidavnishykh chasiv do pochatku XX st.* [The history of Kalush from the earliest times to the beginning of the 20th century], Drohobych: Vidrodzhennia, 221 s. (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M., 1905. *Materiialy do istorii suspilno-politychnykh i ekonomichnykh vidnosyn Zakhidnoi Ukrainy. Seriiia persha (ch. 1 – 80) (1361 – 1530)* [Materials for the history of socio-political and economic relations of Western Ukraine. First series (pt. 1 – 80) (1361 – 1530)], *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, t. LXIII, kn. I, s. 1–46; t. LXIV, kn. II, s. 47–94. (in Latin and Ukrainian).
- Hrushevskiy, M., 1906. *Materiialy do istorii suspilno-politychnykh i ekonomichnykh vidnosyn Zakhidnoi Ukrainy. Seriiia druha (ch. 81 – 132) (1531 – 1574)* [Materials for the history of socio-political and economic relations of Western Ukraine. Second series (pt. 81 – 132) (1531 – 1574)], *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, t. LXIX, kn. I, s. 84–166. (in Latin and Ukrainian).
- Inkin, V., 1975. K voprosu o sotsialno-politicheskoi organizatsii galickikh siol na voloshskom prave (o sborah-vechah) [On the issue of the socio-political organization of Galician villages on the Wallachian law (on assemblies-veches)], *Karpato-Dunaiskie zemli v srednie veka*, Kishiniov: Shtiinca, s. 299–330. (in Russian).
- Inkin, V., 1978. K voprosu o proishozhdenii i evoliucii voloshskogo instituta «kniiazia» (kneza) v galickoi derevne v XV – XVIII vv. [To the question of the origin and evolution of the Wallachian institute of the «kniiaz» (knez) in the Galician village in the 15th – 18th centuries], *Slaviano-voloshskie svyazi (sbornik statei)*, Kishiniov: Shtiinca, s. 114–148. (in Russian).
- Inkin, V., 2004. *Silске suspilstvo Halytskoho Prykarpattia u XVI – XVIII stolittakh: istorichni narysy* [Rural society of Galician Subcarpathia in the 16th – 18th centuries: historical essays] / upor. ta nauk. red. M. Krykun, Lviv: Dobra sprava, I–XX, 420, XXI–CII s. (in Ukrainian).
- Jawor, G., 2000. *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 223 s., [2] k. tabl. (in Polish).
- Krawczuk, W., 1999. *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628 – 1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkivet sygnatura Skokloster E[nskilda] 8636*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 137 s. (in Polish).

Lustracja województwa ruskiego 1661 – 1665, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1976. Cz. III: *ziemie halicka i chełmska* / [wyd. E. i K. Arłamowscy i W. Kaput], XII, 303 s. (in Polish).

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka (LNNBU). Viddil rukopysiv (VR). [Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine. Department of Manuscripts], f. 9, op. 1, spr. 701, 22 ark. [Online]. Dostupno: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/wyniki_pl.php?RL-014875 (accessed 13.02.2023). (in Latin and Polish).

LNNBU. VR, f. 144, op. 2, spr. 23, 326 ark. (in Polish).

LNNBU. VR, f. 145, op. 1, spr. 19, 176 ark. (chast. I). 139 ark. (chast. II). 64 ark. (chast. III). 32 ark. (chast. IV). (in Latin and Polish).

Muzeum Narodowe w Krakowie. Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rps. 3746, 20 s. (in Latin and Polish).

Petrushevich A. *Svodnaia Galicko-Ruskaia letopis s 1600 po 1700 god* [Consolidated Galician-Ruthenian chronicle from 1600 to 1700], Lvov: Tipogr. In-ta Stavropigianskogo, 1874, t. 1, 700 s. (in Old Russian and Polish).

Plewczyński, M., 1996. Sieniawski Mikołaj h. Leliwa (1489 – 1569), *Polski Słownik Biograficzny*, Warszawa; Kraków: Polska Akademia Nauk; Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. XXXVII/1, zeszyt 152, s. 123–130. (in Polish).

R[edakcja], 1903. Starostwo kałuskie, *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, Warszawa: Drukarnia Aleksandra Tadeusza Jezierskiego, t. XXXIII–XXXIV [Joerg Jan Krystyan Gotfryd – Karyszew Mikołaj], s. 498–499. (in Polish).

Riksarkivet. Skoklostersamlingen, manuskript- och avskriftssamlingen, in folio, enskilda 8636 (no 17), 393 k. (in German, Latin and Polish).

Rundstein, S., 1903. *Ludność wieśniacza ziemi halickiej w wieku XV*, Lwów: Drukarnia Władysława Łozińskiego, [2], 47 s. (in Polish).

Shandra, R., 2008. Pravove rehuliuвання splaty podatkov ta zboriv naselenniam sil voloskoho prava na zakhidnoukrainskykh zemliakh (XIII – XVIII st.) [Legal regulation of the payment of taxes and fees by the population of Wallachian villages in Western Ukrainian lands (13th – 18th centuries)], *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, no. 3, s. 71–78. (in Ukrainian).

Shandra, R., 2012. Silske samovriaduvannya za voloskym pravom u Halychyni (XIV – XVIII st.) [Rural self-government by Walachian law in Galicia (14th – 18th centuries)], *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*, t. 3, s. 31–53. (in Polish and Ukrainian).

Shandra, R., 2016. Ekonomichna osnova silskoho samovriaduvannya za voloskym pravom u Halychyni v skladi Polskoho Korolivstva (1349 – 1569 rr.) [The economic basis of rural self-government under Wallachian law in Galicia within the Kingdom of Poland (1349 – 1569)], *Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania*, t. 9, s. 29–38. (in Ukrainian).

Siredzhuk, P., 1984. Zaselennia Halyskoi zemli v XIV – XVIII st. [Settlement of the Halych land in the 14th – 18th centuries], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, no 6, s. 81–89. (in Ukrainian).

Siredzhuk, P., 1989. *Istoriia zaseleniia Galichskoi zemli v XIV – XVIII st.* [The history of the settlement of the Halych land in the 14th – 18th centuries]: diss. na soisk. uchionoi stepeni kand. ist. nauk, Lvov, 266 s. (in Russian).

Stadnicki, A., 1848. *O wsiach tak zwanych woloskich na północnym stoku Karpat*, Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 92 s. (in Latin and Polish).

Sucheni-Grabowska, A., 1974. *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*. Cz. I. *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 302 s. (in Polish).

Tsentrálny derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi (TsDIAUL) [Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv], f. 5, op. 1, spr. 252, 1022 s. (in Latin and Polish).

TsDIAUL, f. 6, op. 1, spr. 11, 514 s. (in Latin).

TsDIAUL, f. 9, op. 1, spr. 64, 1199 s. (in Latin and Polish).

Volumina legum. Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone, Petersburg, 1859. Vol. II: *Ab anno 1550 ad annum 1609 acta Reipublicae continens* / ed. J. Ohryzko, 482, XIII p. (in Latin and Polish).

Zherela do istoryi Ukrainy-Rusy [Sources on the history of Ukraine-Ruthenia], Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka, 1895. T. 1: *Opysy korolivshchyn v zemliakh ruskykh XVI viku* [Audits of royal estates in the Ruthenian lands of the 16th century]. T. 1: *Liustratsii zemel Halyskoi i Peremyskoi* [Audits of the Halych and Przemyśl lands] / pid red. M. Hrushevskoho, VIII, 312 s. (in Polish and Ukrainian).

Zherela do istorii Ukrainy-Rusy [Sources on the history of Ukraine-Ruthenia], Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka, 1898. T. 4: *Materyialy do istoryi Halychyny* [Materials for the history of Galicia]. T. 1: *Akty z r. 1648 – 1649* [Deeds from 1648 – 1649] / pid red. S. Tomashivskoho, VI, 412 s. (in Latin, Polish and Ukrainian).

Zherela do istoryi Ukrainy-Rusy [Sources on the history of Ukraine-Ruthenia], Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka, 1903. T. 7: *Opysy korolivshchyn v zemliakh ruskykh XVI viku* [Audits of royal estates in the Ruthenian lands of the 16th century]. T. 4: *Liustratsia korolivshchyn v ruskykh zemliakh Korony z 1570 r.* [Audit of crown domains in the Ruthenian lands of the Crown in 1570] / pid red. M. Hrushevskoho, 32, 367 p. (in Polish and Ukrainian).

ДОДАТКИ

Додаток № 1. Локаційна грамота для села Ясеня

[// арк. 14а]

Przywilej lokacyjny wsi Jasienia 1597 r.

Stanisław Żółkiewski, kasztelan lwowski, hetman polny koronny, hrubieszowski, kałuski etc. starosta. Oznajmujemy wszem wobec, komu o tym wiedzieć należy, iż ja, chcąc przysporzyć pożytków skarbowi J[ego] K[rólewskiej] M[o]ści w dzierżawie natenczas [згори дописано: mej – Авт.] Kałusza, uczyniłem pewne postanowienie z opatrznemi Piotrem Kosem, Ignacym Koflem, Irzym Pawliszakiem, Jacentym Jasekało, Bazylem Leszekało, Senicz Laser [sic], Irzym Andruszakiem, Gabrielem Giełatiem, Matyaszem Mateszko, Michałem Gronczoło, Janem Irzego [sic] Onyszczakiem, strony wolnego i swobodnego osadzenia wsi na surowym korzeniu, na groncie [sic] króla J[ego] M[o]ści, w teże dzierżawy mej kałuskiej, na uroczysku rzeczonym Jasień. Której to wsi sadzenia granica: z dołu od Łomnicy po Gniły potok i Waturowe [знак питання над словом – Авт.], od wschodu słońca ku porochowskiej granicy, i po rzeczkę ciągnie się Czownowiec, ztąd po Kłym i po rzyckę Babskę, powyżej Hryńkow, i po Czarny las, i powyżej rzeki Szumleczej zwane, i powyżej [wyżej закреслено – Авт.] Zapłatę, powyżej Jałę zwane, na górę Ichrowiszcze, powyżej rzeczki Krzimeczica [sic], ciągnie się powyżej rzeczki Burełki i Łopuszny zwana [sic], do połoniny węgierskiej, a ztamtąd po rzeczkę Bystra zwanej, i po Hrobek, a od Hrobka po Szatry, i na koniec Kieputki, ku granicy węgierskiej, a ztamtąd ciągnie się powyżej Kieputki i po Lacheruzwor [sic], aż do rzeki Darowy, od Darowy po rzykę Łukiew [ukiew закреслено, зверху написано: omnice – Авт.] ku granicy perehinskiej. Żeby się tym prędzej to uroczysko zasadzało poddanemi, którzy tam osiadać będą, pozwoliłem ulg [ulg закреслено, зверху написано: wolności – Авт.] albo slobody od wszelkich podatków do lat trzech od daty listu tego, a po wysiedzeniu listu slobody czyli wolności taka powinność ich będzie: każdy, który na półanku zasiądzie, każdego roku winien będzie dawać dań po dwie grzywien [sic], żołnierszczyzny po groszy dwadzieścia, barana dwudziestego, wieprza dziesiątego, kiedy żyr zrodzi, i dziesięcinę pszczelną. Pozwoliłem też kniaziom względem pracy ich trzy łany wolne osadzić ku ich własnemu pożytkowi, na których im wolno będzie osadzić popa, karczmę, młyn, folusze, browar, także i rzemieślnika wszelkiego wolno im będzie na tych łanach swych dzierżeć. Poddani, których oni tam osadzą, po wysiedzeniu slobody będą winni tym kniaziom robić trzy dni na rok, dzień orać, dzień żąć, kosić, kołędę na Boże Narodzenie i kołacze na Wielkanoc winni im będą dawać, a oni ich za to mają częstować. W naprawianiu gaci do ich młyna winni ich będą ratować. Winy wszelkiej trzeci grosz na kniazie przychodzić będzie. Od ludzi tych, którzy przechodzić będą, wolno im będzie brać z każdego, który na [// арк. 14а зв.] półanku osiadać będzie, po pół złotego, wszakże na to mają się oglądać, aby raczej te wyciąganie [te wyciąganie виправлено на: w wyciąganiu – Авт.] pieniędzy takowych nie było przyczyną do rozbieżenia się ludzi, aniżeli do osadzenia prętkiego. Na której rzeczy świadectwo list ten ręką swą podpisałem i pieczęć swą do niego przycisnął [sic]. Dan w Kałuszu dwudziestego septembra roku Pańskiego tysiącznego pięćsetnego dziewiędziesiątego siódmego. Stanisław Żółkiewski [sic], kasztelan lwowski, hetman polny propria.

Przywilej powyższy w całej osnowie potwierdził król Zygmunt III w Krakowie dnia 2 marca 1603 r.

Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника. відділ рукописів, ф. 9 (Колекція окремих надходжень), оп. 1, спр. 701 (Земельні привілеї на села (Підгірки, Хотинь, Ясень, Камінь, Нова Бережниця, Кадлубне, Мислів, Кропивник; містечка: Прокопів, Калуш), 1408 – 1672 pp.), арк. 14а–14а зв. Копія першої половини XX ст.

Додаток № 2. Локаційна грамота для села Петранки

[// арк. 16]

Przywilej lokacyjny wsi Petranki

[дописано олівцем: czyli Nowa Bereźnica – Авт.] 1603 r.

Stanisław Żółkiewski, kasztelan lwowski, hetman polny koronny, rohatyński, kamionacki, kałuski etc. starosta. Wszem wobec, komu to wiedzieć należy, wiadomo czynię, iż chcąc przyczynić pożytku królowi J[ego] M[o]ści w dzierżawie natenczas mojej kałuskiej, uczyniłem pewne postanowienie z Joskiem kniazem hryniowskim [sic], z jego synu Prokopem, Piotrem, Sawką, uchryniowskimi też kniaziami [виправлено на: uchryniowskim też kniazem – Авт.], i jego synu Skaczakiem, Iwanem, Hryckiem, strony wolnego i swobodnego osadzenia wsi na surowym korzeniu w lesie, na gruncie króla J[ego] M[o]ści, do teże dzierżawy mojej kałuskiej należącym, którą to wieś osadzać mają kniaziewie w lesie, powyżej wsi Uhrynowa Nowego, osady tychże kniaziorów, przy wierzchowinie rzeki Bereźnice, z przezwiskiem tegoż miejsca Bereźnica. Oznaczenie granic takie ma być: wzdłuż od Uhrynowa Nowego, wzięwszy do potoka Jaruga, od potoka do nowej wierzchowiny potoka Słonecz, od Słońca podle nowickiej bani; minąwszy banię nowicką Przysłupem, wierzchem Strzelica [sic], między potokami ku wierzchowinie Bereźnicy, do samego potoka Krasne, przy tym i z potokiem przerzeczonym Petranka. Ażeby się tym rychlej mogła ta wieś osadzać, pozwoliłem im wolnego i swobodnego osadzania do lat szesnastu, a po wyściu [sic] tej wolności i swobody ze wszystkich poddanych tam osiadłych takowa powinność ma i być [слово być закреслено – Авт.] będzie miała iść, to jest każdy z nich, który

by na półtunku siedziałyby, będzie im powinien dawać czynszu po dwie grzywnie [виправлено на: grzywny – *Авт.*] na rok, barana dwudziestego, wieprza dziesiątego, winy. A gdy się trafi dziewczkę oddać za męża do inszej wsi, powinni będą dać kopę, a gdy do tejsze wsi, tedy złoty, czego ci kniaziowie mają trzecią część brać mianowanych podatków. Których [виправлено на: Którym – *Авт.*] względem pracy ich pozwałam ku ich własnej osadzie pięć łanów, krom tych, które mają pięć ciż osadźcy w Uhrynowie Nowym, z których nie powinni nic dawać, z potomkami swemi tego zażywając. Tymże kniaziom wolno będzie dalej w tej pomienionej wsi karczmy, browary, młyny, folusze budować i używać, a ci zaś powinni z przerzeczonej wsi Bereźnice [sic], wysiedziawszy wolę, będą powinni raz w rok robić, także kosić, żąć i gromadzić, i onymże powinni będą kołacze, kołędę na Boże Narodzenie i na Wielkanoc jajec po piętnastu, a oni ich za to mają częstować. Ciż poddani, którzy będą przejmować dworzyszczca, osadczyzny z łanu po złotemu jednemu z surowego korzenia będą im powinni dawać. A dla lepszej wiary i pewności ten list ręką własną podpisałem i pieczęć swą do niego przycisnąć rozkazałem. Działo się w Kałuszu dnia czternastego czerwca roku Pańskiego tysięcznego sześćsetnego trzeciego. Stanisław Żółkiewski, kasztelan lwowski, hetman polny koronny m[anu] p[ropria].

Przywilej powyższy «super fundationem seu locationem villae novae Bereźnica dictae» potwierdził [згори дописано: król – *Авт.*] Zygmunt III w całej osnowie w Warszawie 13 lutego 1609 r. z poprzednim dla kniazów zastrzeżeniem.

ЛННБУ імені В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 16. Копія першої половини XX ст.

Додаток № 3. Локаційна грамота для села Кропивника

[// арк. 20]

Przywilej lokacyjny wsi Kropiwnika 1670 r.

Jan na Złoczowie i Zółkwi Sobieski, marszałek i hetman wielki koronny, jaworowski, stryjski, kałuski, gniewski, barski etc. starosta. Wszystkim wobec i każdemu z osobna, komuby o tym wiedzieć należało, osobliwie gromadom i poddanym starostwa mego kałuskiego, niniejszym pisaniem moim do wiadomości donoszę, iż starostwo kałuskie w mocy mojej natenczas mając i possessyi, w którym chcąc jako najwięcej intrat i prowentów J[eg]° Kr[ólewskiej] M[o]ści przyczynić przez osadzenie de nova radice wsiów (cale [в галицьких гродських актах вжито: ale – *Авт.*] po temu miejsca sposobne et suffitientiam gruntów widzę), zażyłem tedy do osadzenia wsi na uroczyszczu zdawna «Kropiwnik» nazwanym, uczściwych [sic] Kuzia Zwaryszowego, starynnych poddanych [sic] pomienionego starostwa mego kałuskiego, nadawszy onym samym i potomkom ich [sic] w nagrodę takowej szczerości i pracy ich [слово в закреслено – *Авт.*] wiecznymi czasy po czetwertynie pola w tejsze wsi nowo osadzonej, i w takowych onych chcąc mieć wolnościach, jakowych wszyscy kniaziowie sprzywilejowani zażywają. Nad to, aby młyn na potoku w tejsze wsi przy brzegu, jako najsnadniejszym, swoim własnym kosztem, także i karczmy według [слово według закреслено – *Авт.*] na miejscu sposobnym zbudowali, i onego, to jest młyna i karczmy, według niżej wyrażonej libertacyej, tej wsi danej, bez wszelkiej przeszkody zażywali. Ktoby zaś na tej slobodzie z ludzi zasztych osiadać miał, takowym wszystkim, przy wyświadczeniu łaski mojej pańskiej, swobody na lat osim [sic] daję, uwalniając ich od wszelkich podatków, powinności i robocizn, krom sześć dni podług zwyczaju dawnego, także i żołnierszczyzny. Przez całe lat osim swobody do czego nie mają być pociągani, a po expiracyi tych lat osim takowe powinności i roboty odbywać będą, jakowe Kamień wieś, do tegoż starostwa należąca, odbywa; także młyn i karczma do mojej dyspozycyi będą należeli. Że przy tym te pomienione uroczyszczce jest in contiugitate [sic; має бути: in contiguitate] gruntów slacheckich [sic], tak tedy dla dyskwiżycyi wszelkich na potym, chcę mieć ograniczone: od stoknia [sic; в галицьких гродських актах вжито: Hołunia – *Авт.*] poczawszy, od dworu pana Rymowskiego po Jabłoń, od Jabłoni po Wysoki Brzeg, ztamtąd po gaj Żakiel nazwany, od Żakiela zaś po potok Krzywiec nazwany, od tego potoku po Skącki Las, po Złoty Wywóz, od Wywozu prosto w las, do potoku Mieloniowego po Siny Wir. W czym i powtóre [sic] łaską moją, utwierdziwszy każdego, ręką się własną przy zwykłej pieczęci podpisuję. Dattum [sic] w Kałuszu die 4 januarii anno Domini 1670. Jan Sobieski m[anu] p[r]o[pria].

Przywilej powyższy potwierdził w całej jego osnowie król Michał Korybut we [sic] Warszawie XII julii 1672.

ЛННБУ імені В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. 9, оп. 1, спр. 701, арк. 20. Копія першої половини XX ст.

Додаток № 4. Карта Калуського староства у Галицькій землі Руського воєводства

Bohdan Smereka

Candidate of History, Researcher at the Lviv Branch of the Mykhailo Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv

DEEDS ON FOUNDATION OF VILLAGES UNDER WALLACHIAN LAW IN KALUSH STAROSTY OF HALYCH LAND

The objective of the work is to study the process of settlement of the Subcarpathia in the early modern period through the prism of the analysis of documents on the foundation of settlements in the Halych land of the Ruthenian Voivodeship in the 16th – 17th centuries. It is about seven foundation deeds for the villages under Wallachian law in Kalush starosty (Yasen, Kamin, Petranka or Nova Berezhytsia, Ldziane, Kadobna, Mysliv, and Kropyvnyk), the texts of which have not been published anywhere before. The documents were processed based on copies stored in the Manuscripts Department of the Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine. The article is accompanied by the publication of three deeds (for Yasen, Petranka, and Kropyvnyk). The analysis of the texts of the foundation documents makes it possible to assert that the process of foundation of the villages under Wallachian law in the Kalush starosty from the end of the 16th to the end of the 17th century, in general, did not differ from similar processes in the well-researched Przemyśl and Sanok lands. The foundation deed was a documented permission of the starost to found a village for «osadcys» (settlers), who had previously purchased land in uninhabited places. Each document records their names. In new settlements, osadcys became «kniazs», or heads of village communities under Wallachian law. Deeds contain a list of peasants' tributes to the castle and their obligations to kniazs. The payment of the former and the performance of the latter were to begin after the end of the «tax freedom» period, which in different villages lasted from 2 to 16 years. The kniazs themselves received land plots in new settlements from the starosts (from 2 to 5 lans), the right to collect «osadczyzna» (fees for settling in a new village) and a third of the fines. In contrast to other villages under Wallachian law, there are no mentions of the obligation of kniazs to perform military service in the deeds of the Kalush starosty. More than ten people with different surnames could receive permission to found a village here at the same time (in the Przemyśl and Sanok lands, deeds were generally granted to one person or brothers).

Keywords: Kalush, Halych land, Ruthenian Voivodeship, Stanisław Żółkiewski, Łukasz Żółkiewski, Jan Sobieski, locatio (foundation), Wallachian law.